

УДК: 355.01:34(477)

Симиряко Євген Вікторович

слухач навчальної групи № 7202

навчально-наукового інституту

воєнної історії, права та соціальних

наук Національного університету

оборони України;

ORCID: 0009-0005-4360-0780

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз підходів притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Дослідження фокусується на ключовій суперечності, з якою зіткнулася державна політика: необхідності підтримання найсуворішої військової дисципліни та потребі у збереженні боєздатного особового складу в умовах затяжної війни.

Доведено, що правова реакція держави на виклики війни розвивалася діалектично, поєднуючи значне посилення санкцій за військові кримінальні правопорушення з подальшим впровадженням прагматичних, гуманізуючих механізмів, спрямованих на збереження особового складу. Цей розвиток пройшов два етапи. Перший, 2022 рік – Закон України “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” від 13.12.2022 № 2839-IX, що усунув судову дискрецію щодо призначення умовних термінів.

Проаналізовано ієрархічну систему ключових правових понять – “особливий період”, “воєнний стан”, “бойова обстановка” – як умов для диференціації юридичної відповідальності. Доведено, що використання цих термінів (де “бойова обстановка” є оціночною категорією) як кваліфікуючих ознак є інструментом калібрування санкцій.

Розглянуто законодавчі зміни, зокрема суперечливу динаміку між законами, що посилювали репресивність у 2022 році, та ініціативами 2024 року, що створили умови для звільнення від відповідальності. Другий

етап, 2024 рік – Закон України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану” від 20.08.2024 № 3902-IX, що запровадив “другий шанс”.

Висвітлено роль судової практики Верховного Суду як стабілізуючого фактора, що забезпечує баланс між імперативами державної безпеки та дотриманням верховенства права. Проаналізовано позиції щодо стандартів доказування та розмежування кваліфікуючої ознаки від обтяжуючої обставини.

Ключові слова: особливий період, воєнний стан, бойова обстановка, військові кримінальні правопорушення, кваліфікуючі ознаки, самовільне залишення військової частини, дезертирство, судова практика, гуманізація відповідальності, посилення відповідальності.

Simiryako Yevgen

student officer of study group 7202

*war history, law, social sciences institute
National University of Defense of
Ukraine*

REGULATORY, LEGAL, AND PRACTICAL ASPECTS OF BRINGING MILITARY PERSONNEL TO CRIMINAL RESPONSIBILITY DURING A SPECIAL PERIOD

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of approaches to bringing military personnel to criminal responsibility in the context of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began on February 24, 2022. The study focuses on the key contradiction faced by state policy: the need to maintain the strictest military discipline and the pragmatic need to preserve combat-ready personnel in the context of a protracted war.

It has been proven that the state's legal response to the challenges of war developed dialectically, combining a significant strengthening of sanctions for military criminal offenses with the subsequent introduction of pragmatic, humanizing mechanisms aimed at preserving personnel. This development went through two stages. The first, 2022 – Law of Ukraine “On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine, and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Specifics of Military Service in

Conditions of Martial Law or in a Combat Situation” dated 13.12.2022 No. 2839-IX, which eliminated judicial discretion in imposing suspended sentences.

The hierarchical system of key legal concepts – “special period”, “martial law”, “combat situation” – as conditions for the differentiation of legal liability was analysed. It has been proven that the use of these terms (where “combat situation” is an evaluative category) as qualifying characteristics is a tool for calibrating sanctions.

Legislative changes are considered, in particular the contradictory dynamics between the laws that increased repression in 2022 and the initiatives of 2024 that created conditions for exemption from liability. Second stage, 2024 – Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, and Other Laws of Ukraine Regarding the Improvement of Criminal Liability for Crimes Against the Established Order of Military Service During Martial Law” dated 20 August 2024 No. 3902-IX, which introduced a “second chance.”

The role of the Supreme Court’s judicial practice as a stabilizing factor that ensures a balance between the imperatives of state security and respect for the rule of law is highlighted. The positions on the standards of proof and the distinction between a qualifying feature and an aggravating circumstance are analyzed.

Keywords: special period, martial law, combat situation, military criminal offenses, qualifying characteristics, unauthorized absence from military unit, desertion, judicial practice, humanization of liability, increased liability.

Постановка проблеми

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України та введення на всій території держави воєнного стану кардинально змінили правові реалії, поставивши перед правоохоронною системою безпрецедентні виклики. Різке зростання кількості військових кримінальних правопорушень зумовило первинну реакцію законодавця у вигляді посилення відповідальності. Однак реалії затяжної війни виявили суперечність між необхідністю підтримання суворої дисципліни та прагматичною потребою у збереженні особового складу. Таким чином, ключова проблема полягає у дослідженні змін законодавчих підходів – від максимальної репресивності до гуманізації – та пошуку балансу між забезпеченням обороноздатності держави та дотриманням прав військовослужбовців в екстремальних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення перебувала у фокусі уваги таких провідних українських

вчених-правників, як О. М. Артеменка, В. К. Грищука, М. І. Карпенка, В. О. Навроцького, М. І. Панова, Є. М. Пашенка, С. О. Харитонova та інших. Водночас динаміка законодавчих змін та формування нової судової практики в умовах повномасштабної війни зумовлюють нагальну необхідність подальших комплексних досліджень у цій сфері.

Мета статті

Мета статті полягає у комплексному аналізі розвитку інституту кримінальної відповідальності військовослужбовців в Україні після 24 лютого 2022 року, дослідження динаміки змін законодавства від посилення до гуманізації відповідальності, а також висвітлення ролі судової практики у забезпеченні балансу між інтересами обороноздатності та захистом прав людини.

Основний матеріал статті

Для коректної кваліфікації військових кримінальних правопорушень та розуміння логіки законодавця у диференціації відповідальності ключовим є чітке розмежування понять “особливий період”, “воєнний стан” та “бойова обстановка”. Ці терміни, хоч і пов’язані між собою, але не є тотожними та мають різне правове навантаження, утворюючи продуману архітектуру ескалації правових режимів та, відповідно, кримінальної відповідальності.

“Особливий період” є найширшим із цих понять. Згідно зі ст. 1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” від 21.10.1993 № 3543-ХІІ, це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій [1].

“Воєнний стан” – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі

збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Його правові засади визначаються Законом України “Про правовий режим воєнного стану” від 12.05.2015 № 389-VIII [2]. Цей режим є більш інтенсивним, ніж “особливий період”, і передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав та надання надзвичайних повноважень військовому командуванню. Таким чином, воєнний стан є складовою особливого періоду, але не тотожний йому, позначаючи фазу активної та прямої воєнної загрози [3].

“Бойова обстановка” – це поняття, яке не має чіткого законодавчого визначення і є оціночною категорією. В теорії кримінального права та судовій практиці під бойовою обстановкою розуміють умови безпосереднього ведення бойових дій (наступ, оборона, бій) або існування реальної та безпосередньої загрози їх початку. Встановлення наявності бойової обстановки є прерогативою суду в кожному конкретному випадку.

Отже, узагальнюючи, можна сказати, що структура правових станів, яка зображена на схемі (рис. 1), є не просто термінологічною вправою, а свідомим законодавчим інструментом для калібрування кримінальної відповідальності.

Рис. 1. Структура правових станів

Вибір конкретного терміна як кваліфікуючої ознаки у статті Кримінального кодексу України (далі – КК України) прямо відображає оцінку законодавцем ступеня суспільної небезпечності діяння. Наприклад, для таких військових кримінальних правопорушень, як перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України (далі – ЗС України) (ст. 114-1 КК України), достатньою умовою є “особливий період” [4]. Натомість для найтяжчих посягань на військову дисципліну, таких як непокоря (ст. 402 КК України) чи дезертирство (ст. 408 КК України), законодавець вимагає більш інтенсивних станів – “в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” [5]. Це демонструє логічний підхід: чим прямішою є

загроза боєздатності та військового порядку, тим більш специфічні та суворі умови вимагаються для настання посиленої відповідальності.

Розділ XIX Особливої частини КК України містить вичерпний перелік діянь, що визнаються військовими кримінальними правопорушеннями. Легальне визначення цього поняття надано у статті 401 КК України, згідно з якою військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби [5]. Ключовою ознакою, що об'єднує всі кримінальні правопорушення цієї групи, є їх родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби. Цей порядок є сукупністю правил і вимог, закріплених у Конституції України, законах та військових статутах [6].

Відмінною рисою військових кримінальних правопорушень є наявність спеціального суб'єкта. Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 401 КК України, відповідальність за статтями Розділу XIX КК України несуть військовослужбовці ЗС України та інших військових формувань, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів [5].

Окремої уваги заслуговує питання відповідальності цивільних осіб. Частина 3 ст. 401 КК України встановлює, що особи, не зазначені у частинах першій та другій цієї статті, за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу [5]. Це положення є винятком із загального правила і створює певні складнощі на практиці, що є предметом наукових дискусій [7].

Наукова доктрина та логіка побудови Розділу XIX КК України дозволяють класифікувати військові кримінальні правопорушення за їх безпосереднім об'єктом посягання. Така систематизація сприяє глибшому розумінню сутності кожного військового кримінального правопорушення. Спираючись на доктринальні підходи, можна виділити такі основні групи (рис. 2) [7]:

- Правопорушення проти порядку підлеглості та військової честі (статті 402 – 406 КК України).
- Правопорушення проти порядку проходження військової служби (статті 407 – 409 КК України).
- Правопорушення проти порядку користування військовим майном та його збереження (статті 410 – 413 КК України).
- Правопорушення проти порядку експлуатації військової техніки (статті 414 – 417 КК України).

- Правопорушення проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (статті 418 – 421 КК України).
- Правопорушення проти встановленого порядку збереження військової таємниці (ст. 422 КК України).
- Правопорушення у сфері військової службової діяльності (статті 425 – 426 КК України).
- Правопорушення проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій (статті 427 – 432 КК України).
- Злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями та договорами (статті 433 – 435 КК України).

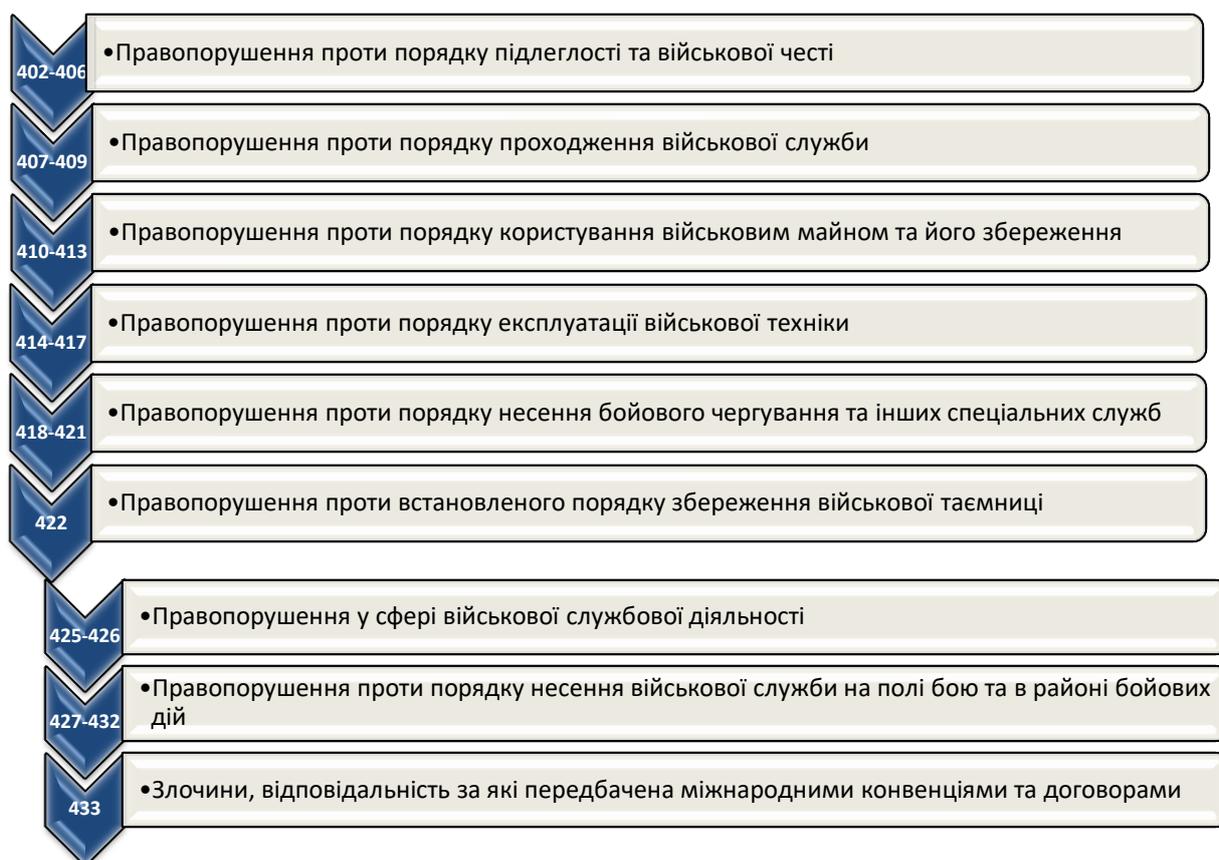

Рис. 2. Основні групи військових кримінальних правопорушень

Ця класифікація демонструє різноманітність суспільних відносин, що охороняються нормами Розділу XIX КК України, та підкреслює комплексний характер встановленого порядку несення військової служби.

Разом з тим, однією з ключових особливостей кримінально-правового регулювання є використання умов, в яких вчиняється діяння, як кваліфікуючих ознак. Вчинення кримінального правопорушення “в умовах воєнного стану” чи “в бойовій обстановці” у багатьох складах військових кримінальних правопорушень перетворює його на кваліфікований або особливо кваліфікований, що тягне за собою значно суворіше покарання. Суспільна небезпечність військових кримінальних правопорушень в умовах

ведення бойових дій незрівнянно вища, адже невиконання наказу чи залишення позицій може призвести до катастрофічних наслідків.

Такий підхід законодавця наочно демонструє порівняльний аналіз санкцій, наведений у таблиці.

Таблиця

Порівняльний аналіз санкцій за окремі військові кримінальні правопорушення, вчинені в мирний час та в умовах особливого періоду

Кримінальне правопорушення	Частина статті КК	Умови вчинення	Санкція
Непокора	ч. 1 ст. 402	Мирний час	до 3 років позбавлення волі
	ч. 4 ст. 402	Воєнний стан / бойова обстановка	від 5 до 10 років позбавлення волі
Самовільне залишення частини	ч. 3 ст. 407	Тривалість понад місяць	від 2 до 5 років позбавлення волі
	ч. 5 ст. 407	Воєнний стан / бойова обстановка	від 5 до 10 років позбавлення волі
Дезертирство	ч. 1 ст. 408	Загальний склад	від 2 до 5 років позбавлення волі
	ч. 4 ст. 408	Воєнний стан / бойова обстановка	від 5 до 12 років позбавлення волі

Апогеєм цієї тенденції до посилення репресивності стало прийняття Закону України “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці” від 13.12.2022 № 2839-IX [8]. Цей нормативно-правовий акт фактично ліквідував судовий розгляд щодо можливості призначення умовних термінів за найпоширеніші військові кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану. Це рішення було спрямоване на забезпечення максимальної жорсткості та невідворотності покарання, що мало слугувати потужним превентивним сигналом для всіх військовослужбовців.

Важливо також відмежовувати кваліфікуючу ознаку “вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану” від обставини, що обтяжує покарання, “вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану” (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України). Як роз’яснив Верховний Суд, кваліфікуюча ознака є елементом складу злочину і змінює його юридичну природу, тоді як обтяжуюча обставина впливає лише

на міру покарання в межах санкції [9]. Це розмежування є життєво важливим для правильної кваліфікації та уникнення подвійного інкримінування.

Слід зауважити, що попри початкову ставку на максимальну суворість, реалії затяжного конфлікту виявили недоліки суто карального підходу. Кримінальне переслідування тисяч військовослужбовців, багато з яких мали бойовий досвід, створювало ризик втрати цінного людського капіталу та надмірно навантажувало систему правосуддя. У відповідь на ці виклики 20.08.2024 за № 3902-ІХ було прийнято Закон України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану” (далі – закон № 3902-ІХ), який ознаменував значний зсув у державній політиці [10].

Цей закон не є послабленням відповідальності, а радше стратегічною адаптацією. Він надав можливість військовослужбовцям, які вперше вчинили самовільне залишення військової частини, уникнути кримінального переслідування за умови добровільного повернення до служби за згодою командира. Такий підхід дозволяє зберегти особовий склад, враховує психологічний стан та особисті обставини військових, а також сприяє їхній реінтеграції. За первинними даними, цей механізм довів свою ефективність, оскільки значна кількість військовослужбовців скористалася можливістю повернутися до своїх частин.

Водночас ця новація не позбавлена ризиків. Експерти вказують на потенційну суб’єктивність у рішеннях командирів, що може призвести до нерівномірного застосування закону. Також існує побоювання, що можливість уникнути відповідальності може бути сприйнята як послаблення дисципліни. Таким чином, законодавство демонструє складну діалектику: збереження жорстких санкцій для злісних порушників та створення “другого шансу” для тих, хто оступився вперше.

Враховуючи обставини, умови динамічного та суперечливого законодавства – судова влада, зокрема Верховний Суд, виконує надзвичайно важливу стабілізуючу функцію. Судова практика, що формується в умовах повномасштабної війни, виступає індикатором балансу між двома, на перший погляд, протилежними завданнями: забезпеченням обороноздатності держави через невідворотність покарання та гарантуванням фундаментальних прав військовослужбовців.

З одного боку, суди активно застосовують кваліфікуючі ознаки “воєнний стан” та “бойова обстановка”, підтримуючи державну політику щодо посилення відповідальності за військові кримінальні правопорушення.

Жорсткі вироки у справах про дезертирство чи невиконання наказу в бойовій обстановці підтверджують каральну спрямованість системи військової юстиції.

З іншого боку, Верховний Суд послідовно виступає гарантом дотримання належної правової процедури. Він наголошує на необхідності високих стандартів доказування та чіткої конкретизації обвинувачення. Наприклад, у справах про втрату військового майна (ст. 413 КК України) суд вимагає від сторони обвинувачення довести, які саме конкретні правила зберігання майна були порушені, вважаючи загальні посилання на статuti недостатніми [11]. Ця позиція запобігає надмірному формалізму та захищає військовослужбовців від необґрунтованих обвинувачень. Таким чином, судова влада діє як системний стабілізатор, який не дозволяє правовій системі схилитися до крайнощів ані надмірної репресивності, ані невинуватої поблажливості, забезпечуючи дотримання верховенства права навіть під екстремальним тиском війни.

Незважаючи на це, у правозастосуванні залишається низка проблем. Однією з найскладніших є доведення умислу назавжди ухилитися від служби при дезертирстві (ст. 408 КК України) та відмежування його від тимчасового умислу при самовільному залишенні частини (ст. 407 КК України). Також суди стикаються з об'єктивними труднощами при встановленні оціночної категорії "бойова обстановка" на основі доказів, отриманих у зоні активних бойових дій [11].

Висновки

Кримінальна відповідальність військовослужбовців в особливий період є складним, багатогранним правовим інститутом, функціонування якого в умовах повномасштабної війни зазнало значних змін. Проведений аналіз нормативно-правових актів та судової практики дозволяє зробити висновок, що кримінально-правова політика України у цій сфері еволюціонувала від переважно реактивного посилення репресивності до більш зрілого, стратегічного підходу. Цей підхід намагається збалансувати невідворотність покарання як інструмент стримування та підтримання дисципліни з прагматичною необхідністю збереження досвідченого особового складу та гуманізації відповідальності, що відображає глибше розуміння людського фактора у затяжному збройному конфлікті.

Діалектична взаємодія між тенденціями до посилення та гуманізації, а також стабілізуюча роль судової практики Верховного Суду свідчать про стійкість фундаментальних принципів верховенства права навіть в екстремальних умовах.

Перспективи подальших досліджень питання притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності під час дії особливого періоду є багатогранними.

По-перше, важливим напрямом є проведення емпіричного дослідження ефективності Закону № 3902-IX: аналіз кількості військовослужбовців, що повернулися, впливу на дисципліну в підрозділах та практики застосування командирами дискреційних повноважень.

По-друге, окремим напрямом має стати вивчення психологічних, соціальних та кримінологічних чинників, що детермінують вчинення військових кримінальних правопорушень в умовах екстремального бойового стресу, з метою розробки ефективних заходів їх запобігання.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-viii>.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Демидова Л. М., Назимко Є. С. Особливий період як обов'язкова ознака складу злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України. Актуальні проблеми політики. 2024. Вип. 73. С. 135–141.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 11-те вид., допов. і перероб. Харків : Право, 2020. 1384 с.
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за військові злочини в умовах воєнного стану: Закон України від 22.11.2022 № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20>.
9. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 січня 2024 року у справі № 722/594/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116479718>.
10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо звільнення від кримінальної відповідальності за окремі військові злочини: Закон

України від 09.08.2024 № 3902-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20>.

11. Огляд судової практики в кримінальних провадженнях про військові злочини / упоряд. А. М. Овчаренко. ResearchGate. 2023. DOI: 10.13140/RG.2.2.21350.19520.

REFERENCES

1. On mobilization preparation and mobilization: Law of Ukraine No. 3543-XII of October 21, 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
2. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine No. 389-VIII of May 12, 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-viii>.
3. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 dated 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Demidova L. M., Nazymko E. S. A special period as a mandatory element of the crime provided for in Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine. Current issues in politics. 2024. Issue 73. Pp. 135–141.
5. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No. 25–26. Art. 131.
6. On the Defense of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.12.1991 No. 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
7. Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary / edited by V. Ya. Tatsia, V. I. Borisov, V. I. Tiutiugina. 11th edition, supplemented and revised. Kharkiv: Pravo, 2020. 1384 p.
8. On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Increased Liability for War Crimes under Martial Law: Law of Ukraine No. 2839-IX of November 22, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20>.
9. Resolution of the Joint Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court of 15 January 2024 in case
10. No. 722/594/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116479718>.
11. On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Exemption from Criminal Liability for Certain War Crimes: Law of Ukraine No. 3902-IX of August 9, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20>.
12. Review of judicial practice in criminal proceedings for war crimes / compiled by A. M. Ovcharenko. ResearchGate. 2023. DOI: 10.13140/RG.2.2.21350.19520.